

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГARTУУ МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРУУ АКАДЕМИЯСЫ**

«КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫ»

ОКУУ ПРОГРАММАСЫ

окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн
жалпы билим берүү уюмдарынын
VII- IX класстары үчүн

Бишкек-2025

ТҮЗҮҮЧҮЛӨР:

Байгазиев С.О. КББАнын Тарбия, социалдаштыруу жана мектептен сырткаркы кошумча билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери, филология илимдеринин доктору, профессор

Муратов А.Ж. И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын профессору, педагогика илимдеринин доктору, профессор

Рысбаев С.К. КББАнын Филологиялык билим берүү лабораториясынын башкы илимий кызматкери, педагогика илимдеринин доктору, профессор

Акматов К.К. “Маариф” мектебинин директору, педагогика илимдеринин доктору, профессор

Абдухамидова Батмахан Абдухамидовна - педагогика илимдеринин кандидаты, доцент, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Батыркулова А.Б. КББАнын филологиялык билим берүү лабораториясынын башчысы, педагогика илимдеринин кандидаты

РЕЦЕНЗЕНТТЕР:

1. **Эгембердиева А.А.** И.Арабаев атындагы КМУнун мамлекеттик тил жана маданият институтунун директорунун орун басары, ф.и.д., профессор
2. **Деркембаев Т.З.** Бишкек шаарындагы проф. А.Молдокулов атындагы УИТМЛдин кыргыз тили, адабияты мугалими

Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети 2024-жылдын 30-октябрындагы № 654 токтому менен Кыргыз Республикасында он эки жылдык мектептик билим берүүгө өтүү концепциясын бекитти. <https://edu.gov.kg/posts/3614/>

Кыргыз адабиятынын программасы Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан атайын иштелип чыккан “Кыргыз адабияты” предметинин стандартынын негизинде даярдалды. Анын максаты – көркөм адабият айдыңында окуучуларга билим берүүнүн сапатын жогорулатуу, окуучуларда зарыл болгон заманбап көндүмдөрдү жана билимдерди өнүктүрүү, унутта калып бараткан кыргыз элинин жашоо-турмушу, ар кандай көрүнүштөрүн эзамандын талабына ылайык түшүндүрүү менен жөндөмдүүлүгүн камсыздоо.

Бул программа окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн бардык мектептерде окуучулардын кыргыз адабиятынан ала турган билимдеринин мазмунун аныктаган жана окуучулардын даярдыгынын деңгээлин белгилеген нормативдик документ болуп эсептелет. Программаны түзүүдө билим берүү боюнча мыйзамдардын жаңы талаптары жана мектепте адабий билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын жол-жоболору эске алынды.

МАЗМУНУ

I. ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

- Предметтин актуалдуулугу.....4
- Предметтин максаттары жана милдеттери.....4
- Предметтик компетентүүлүктөр7
- Предметтин базистик окуу планындагы орду жана мааниси.....8

II. ПРЕДМЕТТИН МАЗМУНУ

- Тематикалык бөлүмдөр8
- Күтүлүүчү натыйжалар..... 21

III. ПРЕДМЕТТИ ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ

- Предметти окутууну уюштуруу (формалары, сабактын заманбап типтери жана түрлөрү).....26
- Окутуу методдору.....28

IV. БААЛОО

- Баалоонун критерийлери..... 29
- Баалоонун нормалары..... ..30

ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

Предметтин актуалдуулугу:

Кыргыз адабияты — улуттун руханий дөөлөтү, тарыхый эс-тутуму жана маданий мурасы. Ал элдин жашоо образын, дүйнө таанымын, улуттук өзгөчөлүгүн чагылдырып, муундан-муунга өтүп келген акыл-насыятты, тарбиялык нарк-насилди камтып турат. Мындай кенен мааниге ээ болгон адабиятты жаңы муундун аң-сезимине сиңирүү — заманбап билим берүүнүн маанилүү багыттарынын бири болуп саналат.

Бүгүнкү күндө билим берүүдө дүйнөлүк стандарттарга ылайык өзгөрүү болуп жаткан шартта, кыргыз адабиятын окутууну тереңдетип, анын мазмунун заман талабына жооп бергендей кылып жаңылоо — актуалдуу маселеге айланып отурат. Кыргыз адабияты — жөн гана көркөм тексттердин, чыгармалардын жыйындысы эмес, ал — окуучунун инсандык сапаттарын, чыгармачылык ой жүгүртүүсүн, эстетикалык табитин жана руханий дүйнөсүн калыптандыруучу негизги предмет.

Максаттары жана милдеттери

Адабият искусствонун бир түрү катары ички табияты менен өтөгөн функциясы жана окутуп тарбиялоодогу мектептин милдеттери адабият сабагынын максатын аныктайт.

Окутуунун максаттары жана милдеттери

Кыргыз адабиятын окутуунун жалпы максаты — кыргыз улуттук руханиятын жана маданиятын жаш муунга жеткирип, аларды өз элинин тарыхына, тилине, үрп-адаттарына жана салттарына болгон терең сүйүү жана урмат менен тарбиялоо. Адабий чыгармалар аркылуу окуучуларга улуттук баалуулуктарды, дүйнө таанымдык концепцияларды жана ой жүгүртүүнүн түрдүү калыптарын үйрөтүү.

Кыргыз адабиятын 7-9-класстарда окутуунун максаттары:

- Окуучулардын кыргыз адабиятына болгон кызыгуусун арттырып, кыргыз элинин тарыхый жана маданий мурастарын терең аңдоого жеткирүү.
- Окуучулардын адабий чыгармачылыгын өнүктүрүү, чыгармачылык жазууларга кызыгуусун арттыруу.
- Улуттук жана жалпы адамзаттык маанидеги баалуулуктарды, адеп-ахлактык нормаларды туура түшүнүүгө шарт түзүү.
- Окуучулардын ой жүгүртүүсүн, талдоо жөндөмүн жана жазуу өркүндөтүү.
- Сабаттуу окурманды тарбиялоо жана мектеп окуучусунун адабий чыгармаларды окуу маданиятын өстүрүү;
- Көркөм адабият жөнүндө сөз искусствосу катары түшүнүктөрүн кеңейтүү
- Натыйжалуу окурмандык чыгармачылыкка кызыктыруу, түрткү берүү.
-

Милдеттери:

- Кыргыз адабиятынын классикалык жана заманбап чыгармаларын окуучуларга жеткирип, адабий мурасын сактоо.
- Окуучулардын чыгармачылык, көркөм чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүү.
- Адабий чыгармаларда сүрөттөлгөн руханий, этикалык жана социалдык маселелерди талкуулоо, анализдөө.
- Окуучулардын сынчыл ой жүгүртүүсүн, адеп-ахлактык баалуулуктарга болгон түшүнүктөрүн кеңейтүү.
- окуучуларды кыргыз жана дүйнөлүк көркөм адабияттын мыкты казыналары менен тааныштыруу;
-

Алардын дүйнөнү кабылдоодогу эстетикалык табитин ойготуп, өнүктүрүп, атуулдук, адеп-ахлактык позициясын бекемдөө;

- Мектеп окуучусунун окурмандык өнүгүүсүн камсыздоо.

Окуучулардын көркөм нарктарды кабылдоосун, сөз өнөрүн мыкты өздөштүрүүсүн камсыз кылуу; инсандын эмоционалдык маданиятын өнүктүрүп, дүйнөгө, жашоого, искусствого болгон мамиле-жообун, социалдыктүшүнүгүн калыптандыруу; адамда көркөм чыгармачылык табитти, жөндөмдү өнүктүрүү, чыгармачылык ой чабытын, образдуу ой жүгүртүүсүн, эстетикалык туюм-сезимин, келечекте жашоо турмушунда зарыл болгон башка түшүнүктөрүн, көз караштарын өстүрүү; окуучунун көркөм чыгарманы кабыл алуусундагы эмоционалдык баалуулук мамилелерин, интеллектуалдык кайрымдуулугун жана рефлексин тарбиялоо, бийик эстетикалык табитин, керектөөсүн калыптандыруу; окуучунун адабий речин өстүрүп, эркин жана сабаттуу сүйлөөгө, жазууга, ой жүгүртүүсүнүн бай болушун камсыз кылуу.

Тандалып алынган адабий материалдарды жайгаштыруу дидактиканын принциптеринин негизинде ишке ашырылды. Чыгармалар окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө жараша жайгаштырылып, тили, сюжети, мазмуну, образдар системасы, проблемасы боюнча жөнөкөйдөн татаалга, жеңилден оорго карай, улам класстан класска өсүп жүрүп отурат. Адабияттын теориясы боюнча түшүнүктөр да жөнөкөйдөн татаалга карай улам кеңейтилди жана тереңдетилди.

Программада адабиятты үйрөнүү үч этапка бөлүнөт:

I этап. V- VII класс. Адабияттык окуу курсу (литературное чтение).

II этап. VIII – IX класс. Тарыхый-адабий курстун элементтерин ичине алган, системалык курска жакындатылган адабияттык окуу.

III этап. X–XI класс. Кыргыз адабиятынын системалуу курсу. Адабият курсунун структуралык бөлүктөрүн, өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен V–VII класстар үчүн окуу китеби эмес, хрестоматия-окуу китеби, VIII – IX класстар үчүн адабий-тарыхый процессти системалуу курс түрүндө кыскача баяндаган жана айрым чыгармалардын адаптацияланган үлгүлөрүн ичине алган окуу китеби. X–XI класстар үчүн тарыхый-адабий курстун окуу китеби түзүлөт жана жазылат.

Адабиятты окутууда жогорку үч этап кандай өзгөчөлүктөргө ээ экендигин өзгөчө мааниге ээ.

I этап – бул адабияттык окуу. Мында окуучулар айрым чыгармаларды, алардын үзүндүлөрүн, жомок, макал-ылакап жана башка жанрлардын эреже-жолуна ылайык жазылган кээ бир көркөм дөөлөттөр менен таанышышат. Адабият теориясынан элементардык маалымат алышат. Бул класстарда жазуучунун чыгармасын добушун чыгарып окуу, үн кубултуп көркөм окуу чоң орунду ээлейт. Текстти көркөм окуу жагынын мугалим окуучуларга үлгү бериши керек. Адабий текстти үйрөнүү, көркөм окуу, тилдик талдоо чыгарманы аналитикалык талдоолор менен айкалыштырылышы максатка ылайыктуу.

II этап – бул адабияттын спецификасына, образдар системасына, чыгармалардын мазмунуна тереңдеп кире турган мезгил. Үн кубултуп көркөм окуу бул этапта да маанисин жоготпойт. Жазуучунун чыгармасын, адабиятты, адабий процесиндеги доорду, коомдук-тарыхый мезгил менен байланышта үйрөнүүгө алгачкы чалгын чалынат. Автордун биографиясынан окулуучу чыгармага байланыштуу кыска маалыматтар берилет.

III этапта көркөм чыгармаларды тарыхый-адабий негизде үйрөнүү системалык мүнөзгө өтөт. Искусствонун турмуш менен байланыштуулук принциби жетекчиликке алынат. Класста чыгарманын эстетикалык жана адеп-ахлак проблемаларына көңүл буруу өзгөчө

актуалдашат. Жазуучунун өмүр-баяны доор жана окулуучу чыгармалары менен байланышта каралат. X–XI класстардын адабият курсу обзордук жана монографиялык темаларды ичине алат. Адабий обзорлордо ошол мезгилдик тилкенин социалдык тарыхый өзгөчөлүгүн, учурдун коомдук-саясий, рухий эстетикалык таламдарынын адабияттын тематикасына жана проблемасына тийгизген таасири, чыгармалардын, адабий-көркөм процесстин мүнөздүү касиеттери кыска, так сыпатталат. Айрым этаптык мүнөздөгү урунттуу чыгармаларга кыскача токтолуп, алардын жалпы адабий өнүгүштөгү ордун белгилеп көрсөтүү максатка ылайык.

Программада акын, жазуучулардын өмүрүн жана чыгармачылыгын үйрөнүүнүн үч түрү сунуш кылынды. **Биринчи:** акын, жазуучулардын өмүрүнөн, чыгармачылыгынан өтө кыскача кабар берүү (бул айрыкча V- VII класстар үчүн). **Экинчи:** акын, жазуучулардын өмүрү, чыгармачылыгы кененирээк маалымат берүү. **Үчүнчү:** акын, жазуучулардын өмүрү жана чыгармачылык жолун тереңдетип маалымат берүү.

Биринчи учурда, өтүлүп жаткан чыгармага байланыштуу жазуучунун өмүрү, чыгармачылыгынын урунттуу учурунан кабар берилет. Экинчи учурда, өмүрүнө жана чыгармачылыгына жалпы мүнөздөмө айтылат. Мугалим жазуучунун жалпы адабий портретин тартууга аракет кылат, анын өмүрүндөгү жана чыгармачылыгындагы айрым мүнөздүү учурларды кыска жана кызыктуу баян этет.

Үчүнчү учурда, жазуучунун өмүрү, адабий-коомдук ишмердиги, чыгармачылыгы толук үйрөтүлөт. Адабий-коомдук орду, чыгармачылыгынын жалпы улуттук маданияттагы, жалпы адабий процесстеги мааниси аныкталат.

Жазуучунун таржымалын, чыгармачылык жолун талдап түшүндүрүүдө тарыхый принципти кармануу зарылдык болуп саналат. Сөз чеберчилигин, чыгармачылык өзгөчөлүктөрүн, идеялык-эстетикалык салттарын, жанрдык-тематикалык кызыкчылыктарын, көркөм ойлоо деңгээлин, ийгилик-кемчиликтерин, сүрөткердик манерасын, аларды ошол сөз чебери жашаган доордун жалпы рухий атмосферасы, башкы коомдук тенденциялары, социалдык-психологиялык, мезгилдин саясий, чөйрөнүн тарыхый бөтөнчөлүгү, улуттук адабий-эстетикалык өсүштүн абалы, адабий-маданий өз ара карым-катыштардын арымынын даражасы менен тыгыз бирдикте кароо керек.

VII - IX класстарда окуучулардын класстан тышкары окуган чыгармаларын талдоо үчүн атайын сааттар бөлүнгөн. Сунуш кылынган тизмедеги адабияттарды жергиликтүү шартка, мектеп китепканасынын мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык, мугалим жана окуучулар макулдашуу жолу менен тандап алат. Чыгармаларды тандоодо биринчи кезекте алардын көркөмдүк кунарына, темасына, актуалдуулугуна, таанытуучулук, тарбия берүүчүлүк мүмкүнчүлүгүнө жана тилдик байлыгына көңүл бурулушу керек. Класстан тышкаркы окуу үчүн зарыл болгон учурда мугалим жана окуучулар өздөрү каалаган, тизмеде болбогон чыгармаларды да тандап алышса болот.

Адабият боюнча окуучулардын билиминин тереңдешине жана кеңейишине техникалык каражаттардын жардамы менен слайд, видеороликтер, кинотасмалар, аудио уктуруулар, көрсөтмө куралдар менен иш жүргүзүү чоң мааниге ээ болот. Адабият сабагын класстан тышкаркы ийрим иштери, адабий кечелер, диспут, КВН, музейлерге, концерт, кинотеатрларга, адабияттык жайларга экскурсияга баруу, эл арасында китепти пропагандалоо жана кошумча, тандоо сабактарын өткөрүү менен терең айкалыштыруу зарыл. Эл арасындагы оозеки адабиятты жыйноого да өзгөчө маани берүү кажет.

Предмет аралык байланыштын зарылдыгын эске тутуп, адабият сабагын кыргыз тили, тарых, сүрөт, музыка, адеп, орус тили жана адабияты ж.б. предметтер менен байланыштыруу жемиштүү натыйжа берет.

Предметтик компетенттүүлүктөр

Предметтик компетенттүүлүк бардык билим берүү баскычтары аркылуу өткөн негиз катары каралат. Ал «конкреттүү сүрөттөөгө жана конкреттүү окуу предметинин алкагында калыптандыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ» (А.В. Хуторской). Биз предметтик компетенттүүлүк дегенде окуучулардын адабият предметинин тарамында түрдүү билимдерди, көндүмдөрдү колдонуу жөндөмдүүлүгүн жана кийинки билим алуусунда да практика жүзүндө ушул билимдерин колдонуп кете алуусун түшүнөбүз. Окуучунун окуу ишмердүүлүгүнүн сапатын аныктоодо предметтик компетенттүүлүк алдыңкы катардагы жетекчи компетенттүүлүк болуп эсептелет. Предметтик компетенттүүлүк окуу жана практикалык ишмердүүлүктө иш жүзүнө ашырылыганда гана ийгиликтүү калыптандырылат. Педагог окуу тексттерине, адабий тексттерине керектүү иш-аракеттери менен кайсы мазмунга максимум көңүл буруу керектигин баамдап түшүнгөндө гана окуучунун компетенттүүлүгү жогорку деңгээлде калыптанат.

Кыргыз адабияты предмети боюнча базалык билим берүүнүн компетенттүүлүктөрү

Компетенттүүлүк – бул адистин интеллектуалдык, психологиялык, моралдык жана ишмердик (функционалдык) абалы, ошол аркылуу анын канчалык билим алгандыгы, көндүмдөргө ээ болгондугу, тажрыйба топтогондугу, башкалардын ишмердүүлүгүн өзүнө сиңиргендиги, маалыматтар менен куралдандыгы жана аларын кандайча колдоно алары аныкталат.

Компетенттүүлүк – бул натыйжалуу жыйынтыктарга жетишүү үчүн ыңгайлуу жүрүш-туруш модели, алгоритм, кыймыл-аракеттерди ишке ашыруунун жолдору.

Окурмандык компетенттүүлүк– адабий чыгарманы эстетикалык өздөштүрүүгө жөндөмдүүлүк, искусствонун башка түрлөрүнүн катарында адабияттын өзгөчөлүгү жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу, образдуу сөздүн көркөмдүүлүгүн, көп маанилүүлүгүн, ассоциативдүүлүгүн, көрүү жана угуу дааналыгын ачуу аркылуу инсандык деңгээлде өздөштүрүү; теориялык-адабий түшүнүктөр жөнүндө үйрөнүүчү предмет катары эмес, көркөм чыгарманы түшүнө билүүгө жардамдашкан курал, каражат катары түшүнүктү өнүктүрүү. Окуучулардын ар башка элдерге жана маданияттарга тиешелүү адабий чыгармаларды салыштыруу, талдоо көндүмдөрүнө ээ болуусу.

Эмоционалдык баалуулук компетенттүүлүгү – окуучунун адабиятта чагылдырылган эстетикалык баалуулуктарды аныктоого жана түшүнүүгө, сезимдерин, билдирүүгө, ой жүгүртүүгө, өзүнүн мамилесин негиздөөгө жана базалык улуттук баалуулуктар менен байланыштырууга, гуманисттик позицияларды жактоого жөндөмдүүлүгү.

Адабий-чыгармачылык компетенттүүлүк – ар түрдүү типтеги дил баяндарды, түрдүү жанрдагы, ар кандай формадагы адабий чыгармачыл иштерди жазууга жөндөмдүүлүк; монологдук, диалогдук кепке ээ болуу. Кептик баарлашууга кирише билүү; уккан жана окуган көркөм чыгармадагы маалыматты чагылдырган жазуу иштерин жаратуу; энциклопедияларды, сөздүктөрдү, интернет-ресурстарды кошуп ар кайсы маалымат булактардагы таанып билүүчүлүк, коммуникативдик тапшырмаларды чечүү; кепти толуктоо, байытуу, кеп маданиятын өздөштүрүү жана стилдик боёктогу кепке ээ болуу.

Предметтик компетенттүүлүктүн өзөктүү багыты – кыргыз жарандарын элдик философияны, этнопедагогиканы, элдик тилди ар тараптуу чагылдырган “Манас” эпосундагы идеялар менен тааныштыруу, чыгарманын бай мазмунун, андагы мекенчилдик ойлорду азыркы жаштарды жеткирүү, “Манас” эл турмушунун энциклопедиясы экендигин ушул предмет аркылуу далилдеп көрсөтүү.

Предметтин базистик окуу планындагы орду

Базистик окуу планынын мамлекеттик компонентине ылайык, жалпы орто билим берүүнүн негизги баскычтында кыргыз адабияты предметине төмөндөгүдөй окуу жүктөмү аныкталган:

№	класстары	Жума бою	Жыл бою
3	7-класс	2сааттан	68саат
4	8-класс	2 сааттан	68 саат
5	9-класс	2 сааттан	68 саат

II. ПРЕДМЕТТИН МАЗМУНУ

VII класс (68 саат)

Киришүү (1 саат).

Турмуштун көп түрдүүлүгү, анын адабиятта көркөм чагылдыруунун формалары. Образдуулук – көркөм сөз өнөрүнүн башкы касиети.

Адабият теориясынан. Образ жана образдуулук. Көркөм образ.

Элдик оозеки чыгармачылыктын казынасынан

«Кожожаш» (3саат).

Эпосто байыркы кыргыздардын турмуш-тиричилигинин жана жашоо, ой жүгүртүү образынын чагылышы. Адам менен жаратылыштын өз ара мамилеси. Кожожаш менен Сур эчкинин образдары. Мergenчилик – өткөн доордо турмуштук зарылчылыктан келип чыккан кесип. Кайберендердин жапа чегиши. Адамдын табият менен күрөшү, андагы жеңиши жана жеңилиши. Байыркы кыргыз мифиндеги анимисттик, тотемдик түшүнүктөр, философиялык, экологиялык подтекст. Бүгүнкү күн жана «Кожожаштын» проблематикасы. Эпосто жер-суунун, жаратылыштын поэтикалык картинасынын көркөм берилиши.

Адабият теориясынан. Миф жөнүндө түшүнүк.

«Эр Табылды» (3 саат).

Чыгарманын жаралуу мезгили, патриоттук пафосу. Мекенди сүйүү, жолдоштук, достук идеяларынын даңкталышы. Өз элине чыккынчылык кылган Кудайназар менен Чалкалмактын образдары. Табылдын жана анын жигиттеринин мүнөздөлүшү. Уруш эпизоддору, андагы алдыңкы планга чыккан кол башчылар. Элдиярдын, Карлыгачтын эл-жерге берилгендиги. Сырткы жана ички душмандарга каршы күрөштө баатырлардын эл менен биримдиги. Эпостун тилдик байлыгы.

Адабият теориясынан. Эпос жөнүндө түшүнүк.

Эл акындарынын чыгармаларынан

Молдо Кылыч. «Чүй баяны» (2саат).

«Чүй баяны» – кыргыз жеринин бир бөлүгү Кең Чүй жөнүндө, анын жан-жаныбарлары тууралуу акындын байкоолору. Молдо Кылычтын гуманизми. Поэманын бүгүнкү экологиялык маселелер менен үндөштүгү. Илгери Чүйдүн фаунасынын жана флорасынын байлыгы.

Токтогул. «Санат, насыят ырларынан» (1 саат).

Санат, насыят ырларындагы таалим-тарбиялык маани. Акындын жакшы-жаман көрүнүштөр тууралуу турмуштук корутундулары. Ырларда акындык бай тажрыйбанын жыйынтыкталышы. Көркөм салыштыруулар, параллелизм, аллитерация,

анафора.

Кошумча окуу үчүн: Алымкул Үсөнбай уулу. «Токтогул менен биринчи жолугушуу»

Барпы. «Ак кымкаптан тон албайм», «Сүйлөш үчүн тил керек», «Ала-Тоо көркөк келбейт эл болбосо» (1 саат).

Барпынын философиялык оюнун кенендиги, ыймандуулук маселелери, ырчылык өнөрдөгү атуулдук кредосу. Акындык табылгалары, сөз күчү. Ыр курулуш өзгөчөлүктөрү.

Адабият теориясынан. Санат-насаат, терме, үлгү ырлары.

Коргол Досу уулу. «Токтогулдун баласынын өлгөнүн угузганы» (1 саат).

Ырдын тарыхый негизи. Угузуу салты жана анын ырда жогорку көркөмдүктө берилиши. Окуяны жеткирүү үчүн акындын колдонгон синонимдик айкаштары. Сөз күчү жана кабыл алуу. Ырдын көркөм кудурети.

Адабият теориясынан. Угузуу ырлары. Айтыш жана анын түрлөрү.

Калык Акы уулу. «Баскан жол» (тандалган үзүндүлөр, 2 саат).

«Баскан жол» – автобиографиялык чыгарма. Мемуарда көрсөтүлгөн тарыхый чындыктын татаалдыгы. Коом жана адам тагдыры. Жашоо, эркиндик үчүн күрөш. Акындын сүрөткерлик баянынын таасирдүүлүгү. Белгилүү тарыхый инсандардын образынын ачылышы. Өткөн күндөр, эл шайырлары жөнүндө маалымат алууда Калык Акы уулунун эскерме китебинин мааниси.

Адабият теориясынан. Мемуардык чыгарма жөнүндө түшүнүк.

Кыргыз профессионал адабиятынан

А. Токомбаев. «Жараланган жүрөк» (3 саат).

Октябрь төңкөрүшүнүн алдындагы адам тагдырларынын оор күнгө кабылышы. Бектургандын кыйын-кысталыш күндөрү, революциядан кийинки кыргыз чыгармачыл интеллигенциясынын калыптануу процессинин көркөм чечмелениши. Чыгармадагы муундар байланышы, жаштар, сүйүү темасы.

Н.Байтемиров. «Тарых эстелиги» (романдан тандалган үзүндүлөр, 2 саат).

Уркия Салиева – тарыхый инсан жана романдын каарманы. Чыгармадагы идея үчүн күрөш. Түштүк Кыргызстандагы колхоз курулушу үчүн таптык кагылыштар жана андагы жеке адамдын ролу. Тарых жана тагдыр темасы.

Кошумча окуу үчүн: Ш.Бейшеналиев «Кычан»

Адабият теориясынан. Тарыхый чыгарма.

Т. Сыдыкбеков. «Акылман куудул» (2саат).

Повесттин үзүндүлөрүндө Куйручуктун куудулдугунун ар кыл окуяларда көрсөтүлүшү. Каармандын башкы сапаттары - чынчылдыгы, тапкычтыгы, бей-бечара, карыптарга көз салгандыгы, ач көздүктү, эки жүздүүлүктү ашкерелениши. Элдик салт-санаанын, үрп-адаттын көрсөтүлүшү. Тарыхый белгилүү адамдардын образдары. Куйручуктун окуяларын көрсөтүүдөгү жазуучунун анын куудулдук окуяларын колдонушу жана элдик тилден кеңири пайдаланышы.

Ч.Айтматов. «Бетме-бет» (3 саат).

«Бетме-бет» повести Ата Мекендик согуш учурундагы татаал тагдырлар жөнүндөгү чыгарма. Ысмайылдын, Сейденин образдары, алардын көркөмдүк касиети. Чыгарманын адеп-ахлактык мазмуну.

Ч.Айтматов. «Эрте келген турналар» (3 саат).

«Эрте келген турналар» повестинде элет балдарынын түйшүгү жана эрдиги. Султанмурат - балалык тазалыкты, ак ниеттүүлүктү, аруулукту, идеалга берилгендикти, эмгекчилдикти жана чынчылдыкты алып жүргөн каарман. Башкарма Тыналиевдин атуулдук-ыймандык үлгүсү. Символдук образдар. Сүйүү темасы. Аксайдагы кош айдоо. Султанмурат жана качкындар. Финалдагы кармаш, анын этикалык маани-маңызы. Элдик таалим-тарбия салттарын чагылдыруу жана алардын

функциясы. Чыгарманын көркөмдүк жүзү.

Адабият теориясынан. Көркөм чыгарманын сюжети жана композициясы.

Ч.Айтматов «Балалыгым» (2 саат)

Жазуучунун балалыгындагы кызыктуу, көп кырдуу жана татаал окуялар. Бала чактагы адамга таасир эткен жагдайлар. Ата, эне, эл-жер темасы. Согуш учурунун көркөм летописи. Чыгарманын мемуардык, документалдык негизи. Оор жана кайгылуу балалык. Каармандардын өз ара сүйлөшүүлөрү жана автордун аңгемеси боюнча талдоолор.

А.Осмонов. «Маяр», «Жактырдым», «ФЗОдогу иниме», «Жумушчу», «Ысык-Көлдө төрт мезгил», «Чөп чабык», «Күз» (2 саат).

Акындын ырларында эмгек процессинин чагылдырылышы, жумушчунун, маярдын, дыйкандын образы. Эмгектин баарынан бийик нерсе катары коюлушу.

Алыкулдун кыргыз жаратылышы, Атажурт темасындагы ырларында Адам менен табияттын гармониясынын көрсөтүлүшү, табият көркүн тартуудагы сүрөткердик табылгалары, поэтикалык каражаттарынын молдугу. Акындын тууган жерге болгон кусалыгы, сагынычы.

«Орулуу акын» ырында өзүнүн личностунун поэзиясында чагылышы.

Лирикалык каармандын ойлорунун конкреттүүлүгү, образдуулугу, акындын атуулдук эрдиги.

Адабият теориясынан. Лирика. Лирикалык каарман.

Ж.Сыдыков. «Манастын уулу Семетей» (3 саат).

Элдик эпостун драмалык формага келтирилиши. Драмадагы патриотизм, Мекенди энсөө, эне – бала, ата – бала, душмандар менен күрөш, өч алуу, баатырдык, сулуулук, уздук, салт-санаа маселелери. Образдарды ачуудагы эпикалуулук жана драматизм. Драмадагы конфликттер жана анын кыймылдаткычтары. Каармандардын мүнөзүн ачуудагы кырдаалдар жана кагылыштар. Эпостун тили жана драманын тили: окшоштуктар жана айырмачылыктар.

Адабият теориясынан. Драма жөнүндө түшүнүктү тереңдетүү. Драмалык диалог

Т.Касымбеков. «Адам болгум келет» (2 саат).

Повесттин темасы жана проблематикасы: башкы каармандын ыйман издөөсү, рухий дүйнөсүнүн калыптанышы. Чыгармадагы романтикалык сүрөттөөлөр. Эмгекчилдик, эл-жерге ак ниет кызмат кылуу адамдын атуулдук – адептик сапатынын башкы критерийи катары. Повесттин негизги идеясынын көркөм образдар системасы аркылуу табигый ачылышы. Чыгарманын тили.

Т.Кожомбердиев. «Апа», «Эне жана коломто» (1 саат)

Турар Кожомбердиев – чебер лирик. Ыр саптарынын ыргактуулугу, ойлорунун ачыктыгы, кайрууларынын тактыгы. Акындын образ ачуу чеберчилиги, табият көрүнүштөрүн тартуу аракети. Поэтикалык дүйнөнүн байлыгы. Эненин образы. Эне-бала мамилеси. Эненин улуулугу. Ырлардагы стилистикалык көп боектуулук, көркөм сөз каражаттарынын байлыгы жана метафоралуулугу. Ырлардагы экспрессивдүүлүк жана эмоционалдуулук.

Адабият теориясынан. Образдуулук жана көркөм образ.

Ж.Мамытов. «Буурул түндүн жомогу» (2 саат)

Жомок-поэмада сүрөттөлгөн мезгил. Акындын түзгөн образдарынын табийгылыгы, жугумдуулугу. Конфликттер жана аларды жараткан кырдаал-шарттар. Ыймандык кагылыштар. Жомоктун таасирдүүлүгү.

А.Жакыпбеков. «Айкашка» (2 саат)

Аңгемедеги ат жана адам байланышы. «Ат – адамдын канаты» экендиги. Муундар аралык карым-катыш. Образдардын ачылышы чеберчилиги. Жылкыны сүрөттөөдөгү жазуучунун колдонгон көркөм сөз каражаттары.

О.Султанов. «Кош, Ысык-Көл», «Бокс», «Алтай... Алтай», «Жоокер» (1 саат).

Ырлардагы граждандуулук, философиялуулук, эмоционалдуулук,

граждандык пафос. Акындык сезимталдуулук. Атажуртка, Адамга мамиле. Акындын чеберчилиги.

М.Байжиев «Бир тоголок самын» (2 саат)

Согуш учурундагы эл турмушу. Адамдардын мүнөзү. Араккорлук жана алдамчылык. Балалыктагы алгачкы тунук сезимдер. Зайранын тагдыры жана үй-бүлөсү. Чыгармадагы адамдардын сырткы портреттери жана алардын сүйлөгөн кебинин индивидуалдуулугу. Кеп – адам мүнөзүн аныктоо каражаты.

М.Гапаров. «Байчечек» (2 саат).

Азыркы адамдын руханий жакырдануусу, айыл-кыштак жана шаар карама-каршылыгы. Образдын ачылышы. Жазуучунун стилдик бөтөнчөлүгү.

А.Өмүрканов «Чолпонбай» (2 саат).

Эрдик жана мекенчилдик, жигиттик, кусалык темалары. Баатырдык. Тарыхый каарман жана анын көркөм образы.

Кошумча окуу үчүн: К.Жантөшев «Чолпонбай» Акындын поэмаларындагы атуулдук-патриоттук, мекенчилдик. Лирикалык каармандын күчтүү сезимдери, заман көйгөйү. Чыгармалардын жарандык пафосу, эмоциялуулугу, көркөмдүк ажары.

Адабият теориясынан. Публицистикалык поэма.

А.Стамов. «Үч мээрим» (2 саат).

Жомоктун стилдеги повесттин идеялык мааниси, адамдардын ыймандуулукка, кайрымдуулукка, тазалыкка чакырылышы. Реалисттик жана фантастикалык башталмалардын айкалышы. Чыгарманын этикалык жана эстетикалык сабактары.

С.Раев. «Эмне дейм, сизге эжеке» (2 саат).

Азыркы күндүн курч проблемасы – ата-эне, бала жана мугалим байланышы. Жазуучунун социалдык көйгөйлөрдү көтөрүү чеберчилиги. Аңгемедеги диалогдор. Каармандардын мүнөздөрү, жүрүш-турушу, өз ара мамилелери. Чыгарманын тили.

Орус адабиятынан

А.П.Чехов. «Хамелеон», «Чиновниктин өлүмү» (2саат).

Аңгемелерде орус турмушунун реалдуу картиналарынын чебер жана көркөм сүрөттөлүшү. Адамдардын типтери. Деталдардын көркөм образ ачуудагы мааниси. Чеховдун каармандары жана бүгүнкү күн.

Адабият теориясынан. Сатира жана юмор.

ЖАТТООГО БЕРИЛҮҮЧҮ ЧЫГАРМАЛАР:

«Кожожаш» (үзүндү).

«Эр Табылды» (үзүндү).

Токтогулдун санат, насыят ырларынан үзүндүлөр.

Ч.Айтматов «Эрте келген турналар» (үзүндү).

А.Осмоновдун ырларынан үзүндүлөр.

Ж.Садыков «Манастын уулу Семетей» (үзүндү).

Т.Кожомбердиев «Апа».

Ж.Мамытов «Буурул түндүн жомогу» (үзүндү).

О.Султановдун ырларынан тандоо боюнча.

СААТТАРДЫН ЖАЛПЫ БӨЛҮШТҮРҮЛҮШҮ

Чыгармаларды окуп үйрөнүү үчүн – 54саат

Класстан тышкаркы окуу үчүн – 2саат

Дил баян үчүн – 8 саат

Чейректтик, жыйынтыктоочу

кайталоолор үчүн – 4 саат

Баары – 68 саат

VIII класс (68 саат)

**Кыргыз элинин байыркы жазма эстеликтери жана оозеки көркөм мурасы
Орхон-Эне-Сай жазма эстеликтери жөнүндө жалпы маалымат.**

Күл Тегиндин эстелигиндеги ташка чегилген жазуулар (1 саат).

Байыркы доор жана кыргыз эли. Орхон-Эне-Сай жазуулары – кыргыз элинин байыркы маданиятынын күзгүсү. Таш бетине жазылган сырлардын ачылыш тарыхы. Тексттердин маани-мазмуну. Орхон-Эне-Сай тексттеринин өзгөчөлүктөрү, тилдик жактан азыркы кыргыз тили менен алака-катышы.

Күл Тегиндин урматына коюлган таш бетиндеги жазуунун тарыхый жана маданий жактан мааниси. Кичи, чоң жазуулардын мазмуну. Күл Тегиндин жазуусу – кыргыз адабиятынын байыркы башаты.

Кыргыз элинин оозеки көркөм казынасы

Жалпы обзор (1 саат).

Оозеки чыгармачылык гүлдөгөн доордун мүнөзү. Калк турмушу - кыргыз оозеки чыгармачылыгында. Оозеки чыгармачылык - кыргыз элинин мактанычы. Улуттук фольклор байлыгы шарттаган жагдайлар. Кыргыз оозеки чыгармачылыгын өнүктүрүүдөгү элдик, жеке таланттардын ролу. Фольклордун жанрдык көп түрдүүлүгү. Оозеки чыгармаларда жакшылык менен жамандык, коркоктук менен баатырдык, акылмандык менен наадандык сыяктуу түшүнүктөрдүн берилиши. Адам, адилеттүүлүк, күрөш, эркиндик темасы кыргыз эл оозеки чыгармачылыгында. Эпикалык тек жана анын бай мурастары. Улуу жана кенже эпостор, легендалар, уламыштар. Дидактикалык таалимчил чыгармалар (макал-лакаптар, табышмактар, жаңылмачтар) жана алардын турмуштагы ролу. Лирикалык жанр: той ырлары, бешик ырлары, салт ырлары, кошоктор, армандар, керээз, коштошуу, учурашуу ырлары ж.б., алардагы идея. Элдик оозеки чыгармачылыктын жалпы өзгөчөлүктөрү, анын жазма адабият менен байланышы. Жаштарды тарбиялоодогу эл чыгармаларынын мааниси. Кыргыз фольклорунун изилдениши, жыйналышы жана бүгүнкү проблемалары.

Адабият теориясынан. Фольклор.

«Манас» (мугалим жана окуучулар бириктирилген варианттан, же Сагымбайдын же Саякбайдын варианты өздөрү тандап алат) (13 саат).

«Манас» бөлүмүнүн негизги окуялары: кыргыздар көргөн азап-тозоктор; окуянын өткөн жери; Жакып жана анын баласыздыгы; Манастын төрөлүшү; Баатырдын бала чагы; Алтайдан Алатоого келүү; Алмамбеттин окуясы; Баатырдын үйлөнүшү; Көзкамандар окуясы; Көкөтөйдүн ашы; Чоң казат; Кичи казат; Манастын өлүмү (кайып болушу).

«Манас» эпосунун темасы жана идеясы. Образдар системасы. Эпостогу мифтик, нравалык, философиялык түшүнүктөр. «Манас» кыргыз элинин энциклопедиясы катарында. Тарых жана «Манас». Эпостун поэтикасы. «Манас» жана азыркы учур.

«Семетей» (10 саат).

«Семетей» - «Манас» трилогиясынын экинчи бөлүмү. Эпостун негизги окуялары: Семетейдин бала чагы, анын бөтөн жерде, бөлөк элде чоңоюшу; эл-жери жөнүндө Семетейдин угушу; Семетейдин Таласка келиши; Чыңкожо, Толтой менен согуш; Семетейдин Айчүрөккө үйлөнүшү; Конурбай менен Семетейдин урушу; баатырдын кайып болушу.

«Сейтек» (5 саат)

«Манас» трилогиясынын үчүнчү бөлүмү - «Сейтек». Бул бөлүмдүн негизги

окуялары: Күлчоро менен Айчүрөктүн туткунга түшүшү; баатырдын төрөлүшү жана бала чагы; Кыяздын өлүмү, Семетейдин кайра элге кошулушу. Ички душмандар менен күрөш, үй-бүлө темасы. Чыгарманын идеясы. «Сейтектеги» аялдар темасы. Образдар системасы. Эпостун көркөм сөз каражаттары. «Сейтектин» жалпы трилогияны жыйынтыктоочу мааниси.

Адабият теориясынан. Баатырдык эпос.

«Курманбек» эпосу (3 саат).

«Курманбек» эпосунун чагылдырган доору. Калмак баскынчыларга каршы патриоттук күрөш, эл жерди коргоо идеясы. Курманбек баатырдын мекенчилдиги, адеп-ахлагы, Курманбек менен Аккандын достугу. Канышайдын, Тейитбектин образдары, Телтору тулпардын ролу.

Кошумча окуу үчүн: К.Жантөшев «Курманбек» драмасы жана «Жаныш-Байыш» эпосу.

Түрк элдеринин орток мурастарынан

Жусуп Баласагын «Кут алчу билим» (тандалган үзүндүлөр 4 саат).

Жусуп Баласагын жана ал жашаган мезгил. Өмүрү, чыгармачылыгы жөнүндө жалпы маалымат. «Кут алчу билим» дастанынын жазылуу тарыхы жана анын бизге жетүү жолу.

Чыгарманын түрк маданиятындагы мааниси. «Кут алчу билимдин» идеясы, темасы. Дастанда адеп-ахлак ойдун берилиши, философиялык көз караштар. «Кут алчу билимдин» көркөмдүк касиети. Ыр түзүлүшүндөгү өзгөчөлүктөр.

Адабият теориясынан. Дидактикалык чыгарма. Бейт.

Махмуд Кашкары. «Түрк сөздөрүнүн жыйнагы» (сөздүктөгү элдик ырлар, макал-ылакаптар) (2 саат).

Махмуд Кашкары – түрк элинин адабий-маданий дүйнөсүндөгү көрүнүктүү инсан. Өмүрү, чыгармачылыгы жөнүндө жалпы маалымат. Анын эмгегинин жазылышы, жарыяланышы. «Түрк сөздөрүнүн жыйнагынын» тарыхый-этнографиялык, лингвистикалык баалуулугу. Жыйнактын тексттериндеги фольклордук, адабий чыгармалар, алардын идея-темалары. «Түрк сөздөрүнүн жыйнагындагы» элдик ырлардын, макал-ылакаптардын тарбиялык мааниси.

Уламышка айланган акылман инсандардын мурастарынан

Асан Кайгы, Токтогул, Кетбука. (1 саат).

Асан Кайгы, Токтогул, Кетбука - аты уламышка айланган акындар. Ырчылардын чыгармачылык бөтөнчөлүктөрү.

Эл турмушу жана Асан Кайгынын чыгармачылыгы. Асан Кайгынын философиялык кредосу - боорукердик, жандуу- жансыздарды аёо. Адам жана жаратылыш. Бүгүнкү күндөгү экологиялык проблемалар жана Асан Кайгынын чыгармачылыгы. Токтогул, Кетбука жашаган доор жана ошол доордогу тарыхый чындыктын көркөм чагылдырылышы.

XIX — XX кылымдагы эл ырчыларынын чыгармачылыгы

Жалпы обзор (1 саат).

XIX кылымдагы кыргыз тарыхы: Кокон хандыгы, уруулук чабышуулар, элдин аң-сезимине таасир эткен башка жагдайлар, падышалык колонизаторлордун келе башташы. Ырчылардын чыгармачылыгында эл турмушунун көркөм чагылдырылышы. Жаңы нерселердин кабыл алынышындагы ар түрдүү көз караштар. Орустун келишин поэтикалык кабыл алуунун бөтөнчөлүктөрү. Зилзала жана Үркүн тематикаларынын көркөм иштелиши. Ырчылардын чыгармачылыгында устаттык жана шакирттик.

Октябрь төнкөрүшүнөн кийинки чыгармаларды айтууда жана аларды кагаз бетине түшүрүүдө эл ырчыларынын сиңирген эмгеги.

Акындардын жалпылыгы жана бөтөнчөлүктөрү. Төкмөлүк өнөрдүн бүгүнкү абалы.

Калыгул Бай уулу. «Калыгулдун сөзү», «Санат, насыят, терме» ырлары», «Акыр заман» (2 саат).

Өмүрү жана чыгармачылыгы. Акын жашаган мезгил жана андагы Калыгулдун позициясы. Калыгулдун олуячылыгы, акыр заман жөнүндө түшүнүгү. Санат-насыят, терме ырларындагы дидактикалык маани, адамдарды жакшылыкка, ыймандуулукка үндөө. Акындын ырларындагы көркөм сөз каражаттарынын колдонулушу.

Арстанбек Буйлаш уулу. «Тар заман» (2 саат).

Өмүрү жана чыгармачылыгы. «Тар заман» Арстанбектин заман, мезгил, элдин эртеңи жөнүндө кабатырлануу менен ой жүгүрткөн чыгармасы. Ырдын мааниси жана идеясы. «Тар замандын» көркөмдүк бөтөнчөлүгү.

Токтогул Сатылгановдун ырлары: «Кош, апаке», «Айланган тоонун бүркүтү», «Энсеген элим, аманбы», «Жаштарга», «Эшмамбет менен учурашуу», «Гүлдөп ал», «Дүнүйө», «Алымкан», «Өмүр», «Карылык», «Өлүм алдында ырдаганы» (4 саат).

Өмүрү жана чыгармачылыгы. Токтогул - акын жана композитор, акындардын устаты. Акындын бала чагы, алгачкы айтыштары, Сибирге айдалышы. Токтогулдун жеке тагдыры - анын ырларында. Туткун ырларындагы социалдык-саясий мотивдер, адилетсиздикке каршы нааразылыктын берилиши.

«Энсеген элим, аманбы» деген ыры - тууган жерге, элге карата кусалыктын, сагынычтын көрүнүшү. «Алымкан», «Эшмамбет менен учурашуу» ырларында акындын личностунун, тагдырынын көркөм чагылдырылыш.

Токтогулдун философиялык ырларындагы карылык, жаштык, дүйнө, байлык, бийлик, өлүм, өмүр жөнүндөгү акындык толгонуулар. Гуманисттик, жалпы адамзаттык ойлор.

«Кедейкан» - Токтогулдун айтуусунда. Дастандагы бийлик жана адам мамилеси.

Токтогулдун чыгармачылыгындагы акындык чеберчилик.

Адабият теориясынан. Философиялык лирика.

Жеңижок (Өтө Көкө уулу). «Балалык», «Жалгыз тал менен сүйлөшүү», «Аккан суу», «Үй-бүлө», «Ак куржун толо ыр калды» (3 саат).

Өмүрү жана чыгармачылык жолу. Жеңижоктун акын катары калыптанышы жана ага таасир эткен жагдай-шарттар. Ырларындагы философиялык ойлор, ой жүгүртүүлөрүнүн масштабдуулугу, гуманизм идеясы, акындык жана адамгерчилик милдет тууралуу айткандары. Ыр жаратуу чеберчилиги.

Адабият теориясынан. Ассонанс жана аллитерация.

Барпы Алыкулов. Ырлары: «Ынтымак», «Айт, айт десе», «Күн», «Шамал», «Дүнүйө», «Көз», «Кулмырза менен Аксаткын». Сүйүү лирикалары: «Мөлмөлүм», «Мырзайым», «Буракжан», «Гөзал кыз» (3 саат).

Өмүрү жана чыгармачылык жолу. Барпынын акын катары калыптанышы. Дүйнө кубулуштары: аалам, адам, күн, шамал жөнүндө акындын ой жүгүртүүлөрү.

Акындын арзуу ырларындагы аялзатынын сулуулугунунун, назиктигинин таамай сүрөттөлүшү. Барпынын ыр кураштыруу чеберчилиги, тилиндеги диалектилик байлык, ичкилик кыргыздарына байланыштуу өзгөчөлүктөр.

Адабият теориясынан. Сүйүү ырлары.

Чыгыш классикасынан

Ш.Руставели. «Жолборс терисин жамынган баатыр» (3саат).

Шота Руставели жашаган мезгил жана поэманын жазылуу тарыхы, кыргыз тилине

каторулушу. Поэмадагы патриотизм, гуманизм, сүйүү, достук идеяларынын даңазаланышы. Образдар системасы, алардын бири-бири менен байланышы. Поэманы каторуудагы А.Осмоновдун чеберчилиги.

ЖАТТООГО БЕРИЛҮҮЧҮ ЧЫГАРМАЛАР:

«Манас» (үзүндү).

«Семетей» (үзүндү)

«Сейтек» (үзүндү)

Жусуп Баласагын «Кут алчу билим» (үзүндү)

Асан Кайгынын, Кет буканынын ырларынан үзүндү

Калыгулдун санат, насыят ырларынан үзүндүлөр.

Арстанбектин ырларынан үзүндүлөр.

Токтогул Сатылганов: «Кош, апаке», «Айланган тоонун бүркүтү», «Эңсеген элим, аманбы», «Жаштарга», «Гүлдөп ал», «Дүнүйө», «Алымкан», «Өмүр».

Жеңижок (Өтө Көкө уулу): «Балалык», «Жалгыз тал менен сүйлөшүү», «Аккан суу», «Үй-бүлө», «Ак куржун толо ыр калды» (тандоо менен үзүндүлөр).

Барпы Алыкулов: «Ынтымак», «Айт, айт десе», «Күн», «Шамал», «Дүнүйө».

СААТТАРДЫН ЖАЛПЫ БӨЛҮШТҮРҮЛҮШҮ

Чыгармаларды окуп үйрөнүү үчүн – 58 саат.

Жазуу жумуштары үчүн – 4 саат.

Класстан тышкары окулган чыгармаларды талкуулоо үчүн – 4 саат.

Кайталоо үчүн – 2 саат.

Баары – 68 саат.

IX КЛАСС (68 саат)

СОВЕТТИК МЕЗГИЛДЕГИ КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫ

К.Тыныстанов. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Ала-Тоо», «Кышкы түндө», «Манас күмбөзү», «Ысык-Көл», «Жайлоо», «Жаз» (4 саат)

«Ала-Тоо» ырында Эне жана Мекен темасынын үндөш чечмелениши, сагынуу, кусалык идеялары, перзенттик мээримдин төгүлүшү.

«Кышкы түндө» – кыз тагдырын чыгылдырган лирика. Табият жана адам тагдырынын параллель каралышы. Ырдагы каармандын образын тартууга аракеттер.

«Манас күмбөзү» – элибиздин өткөн турмушун чагылдырган чыгарма. Акындын ыр куруу чеберчилиги.

Пейзаждык ырлардагы жергебиздин көркөм полотнолору. Адам жана анын жаратылышты сактоо үчүн күрөшү. Табият – эне катары.

Касымдын ырларынын жалпы мүнөздөмөсү жана акындын тагдыры, кыргыз жазма адабиятынын калыптанышындагы ролу.

С.Карачев. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Эрксиз күндөрдө» (2 саат).

Жазуучунун «Эрксиз күндөрдө» повестинин жазылыш, жаралыш тарыхы, өз мезгилиндеги мааниси. Каармандардын таптык-социалдык жактан жиктелүүсүнөн келип чыккан образдар системасы. Өткөн турмуш элесин берүүдөгү сүрөткердин аракеттери. Адам мүнөздөрү, психологиялык жактан каармандардын ички дүйнөсүн ачуу. Турмуш материалы жана анын жазуучу тарабынан көркөм электен өтүшү. 20-жылдардын жалпы колорити жана бүгүнкү күн менен повесттин байланышы.

А.Токомбаев. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Мезгил

учат» повести (3 саат).

«Мезгил учат» – алгачкы кыргыз интеллигенттеринин калыптанышы жөнүндөгү чыгарма. Повесттин биографиялык негизги прототиби. Жетимчилик турмуштун, биринчи кыргыз окуу жайларынын сүрөттөлүшү. Инсандын, сүрөтчүнүн жетилиши. Шык, талант жөнүндө ойлор. Достук темасы. Повесттеги документалдуулук жана көркөм фантазия.

Адабият теориясынан. Адабий каарман жана анын прототиби.

Кошумча окуу үчүн. А.Токомбаев. «Өз көзүм менен»

С.Жетимишев. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Ички кайрыктар» повести (2 саат).

Повесттин башкы каарманынын рухий изденүүлөрү, рухий-нравалык ишенимдеринин, инсандык позициясынын бекемдиги. Чыгарманын көркөмдүк өзгөчөлүктөрү.

М.Элебаев. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Кыйын кезең» повести (2 саат).

Жаңы мезгилдин адамы, төңкөрүштөн кийинки элет турмушундагы өзгөрүүлөр. «Кыйын кезең» повестинде башкы каарман Кабылдын ички дүйнөсүндөгү өзгөрүүлөргө таасир эткен социалдык жагдайлар, орус-кыргыз мамилеси, революциянын алып келген оң-терс жактары. Чыгармадагы реалисттик сүрөттөөлөр жана деталдардын ролу.

Ж.Турусбеков. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Энем», «Каракчынын трагедиясы» поэмалары (3 саат).

«Энем» – автобиографиялык, лирикалык поэма. Поэмадагы эне менен баланын – эски менен жаңынын диалогу. Өз мезгилинин атмосферасын, муундар байланышын, таанууну таануу мыйзамын түшүндүрүү. Чыгармадагы эки образ – эне жана бала, алардын рухий жакындыгы жана алыстыгы. Поэманын стили, кыргыз адабиятындагы жаңычылдыгы.

«Каракчынын трагедиясы» – фашизмдин трагедиясын көрсөткөн патриоттук поэма

Адабият теориясынан. Поэма жөнүндө түшүнүк.

Кошумча окуу үчүн Ж.Турусбеков «Кыргыздар».

Ж.Бөкөнбаев. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Ажал менен Ар-Намыс» поэмасы (2 саат).

Адилеттиктин, жеңиштин символу Ар-Намыс жана кара күчтүн, баскынчылыктын, акыр келип жеңилүүнүн символу Ажалдын ортосундагы айыгышкан күрөш. Поэмадагы шарттуулук, романтика жана алардын реалдуулук менен карым-катышы. Жапардын майдандагы тайманбастыгы, баатырдыгы, адамгерчилиги. Акындын образы. Поэмадагы патриоттук бийик идея. Акындын ыр куру чеберчилиги.

Адабият теориясынан. Символ жана шарттуулук.

Кошумча окуу үчүн. Ж.Бөкөнбаев. «Өңүмдө көргөн түш».

К.Маликов, А.Куттубаев. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Жаңыл Мырза» драмасы (3 саат).

Элдик поэманын сюжетине кайрылуу. Уруулук мамилелер үстөмдүк кылган доордо баатыр кыздын карама-каршылыктуу, драмалуу тагдырын, эли-жеринин азаттыгы үчүн, жеке аялдык намысы, зоболосу үчүн каармандык менен күрөшүүсүн көркөм чагылдыруу. Жаңыл менен Түлкү, алардын махабаты, шарт-жагдайга мамилеси, трагедиялуу тагдырлары. Катаал кара күчтөрдүн үстүнөн болгон элдин жеңишин даңазалоо, бийик патриотизмге ширелген дух, өткөн доордун жалпы колорити. Чыгарманын чыңалган драматизминин булагы – адилеттүүлүк менен кара өзгөйлүктүн тирешүүсү. Драманын сахнадагы өмүрү.

Кошумча окуу үчүн. «Жаңыл Мырза» эпосу.

А.Осмонов. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. Лирикалары:

«Бөбөккө», «Адамзат», «Тирүүлүк», «Коштошуу», «Мен тансам», «Өзүмдү өзүм», «Мен кыргыздын акыны», «Музыка», «Пушкинге», «Шотага». Поэмалары: «Ким болду экен?», «Эшимкандын тереги», «Өлүп тирилгендер» (5 саат).

Алыкул Осмоновдун кыргыз поэзиясындагы жаңычылыгы. Лирикаларындагы лирикалык образдын ачылышы, акындык ички толгонуулар, предметтүүлүк. Ырлардагы көркөм боёктор. Акындын Атажурт, адамдык жана акындык парз-милдет жөнүндөгү ырларындагы гуманисттик ойлор, граждандуулук, патриоттуулук, психологизм. Философиялык лирикаларындагы ойлорунун тереңдиги, акындык жүзүнүн тазалыгы, табигыйлыгы, өмүр жана өлүм карама-каршылыктарынын терең иштелиши, кайраттуулугу, оптимисттик духу.

«Ким болду экен?» поэмасындагы патриоттуулукту даңктоо. Сүйүү сезиминин Бактыбек жана Сонун кыз аркылуу берилиши.

«Эшимкандын терегиндеги» уламыш менен реалдуулуктун карым-катышта өнүгүп барышы. Эшимкан жана теректин символикалуу образы.

«Өлүп тирилгендер» поэмасы – адам ыйманы жөнүндө чыгарма. Поэмадагы жеңиштин шарапаты, согуш адам ыйманын да сынап көрүүнүн каражаты. Чыгармадагы каармандар.

А.Осмоновдун поэзиясы – кыргыз адабиятынын жаңы баскычка көтөрүлүшү. *Адабият теориясынан. Адабияттагы салт жана жаңычылык.*

Адабий сын. С.Жигитовдун «Акындын эки өмүрү» китеби, К.Асаналиев «Алыкулдун ак боз ат» макаласы.

Кошумча окуу үчүн. А.Осмонов «Мен өтпөдүм», «Менин күнүм», «Билбейм кандай...».

Ч.Айтматов. Өмүрү, чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Саманчынын жолу», «Ак кеме» повесттери (6 саат).

Повестте согуш жана инсан темасынын глобалдуу масштабда чечмелениши. Жер Эне менен Толгонайдын диалогу бүтүндөй чыгарманын көркөм структурасы экендиги, диалогдук форманын эффективдүүлүгү. Повесттеги трагедиялуулук. Адамдын бийик гуманизмин, жеңилбестигин, майтарылбас эркти, улуулукту, айкөлдүктү даңазалоо. Бир үй-бүлөнүн тагдыры аркылуу согуш трагедиясын чагылдыруу. Толгонай эне – эмоционалдуу, реалдуу образ, типтүү каарман. Жоокер уулдардын образы. Тыл жана майдан байланышы.

«Саманчынын жолу» повестинин кыргыз адабиятындагы орду.

«Ак кеме» повестинин айланасындагы талаш-тартыштар. Чыгарманынын жазылыш тарых-таржымалы. Байыркы мифтик-тотемдик аң-сезим жана анын бүгүнкү күндөгү абалы. Момундун педагогикасы. Орозкул жана орозкулчулук. Адамдын абийири, экология проблемалары.

Адабият теориясынан. Көркөм шарттуулук жөнүндө түшүнүктү тереңдетүү. Кошумча окуу үчүн. Ч.Айтматов. «Манас-Атанын ак кар, көк музу».

Т.Адышева. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Кылы үзүлгөн комузум» (повесттен үзүндү, 2 саат).

Эскерүүлөрдөгү адамдардын образы. Адам темасын ачуудагы автордун салмактуу ойлору жана адамга берген баасы. Жоомарттын акындык жана адамдык сапаттары.

Адабият теориясынан. Мемуардык чыгарма.

К.Осмоналиев. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Бүркүтчү» (аңгемеден үзүндү, 2 саат).

Аңгеменин үзүндүсүндө кыргыз элинин аңчылык салттарынын көрсөтүлүшү. Бүркүттөр жана бүркүтчүлөр. Мергенчилик кылуу ыкмалары. Аң уулоо ышкысы. Жан-жаныбарлар жана аларды кармоо эрежелери. Бүркүт жана бала. Жазуучунун тилиндеги көөнө лексика, мергенчиликке байланыштуу сөздөр. Автордун аңгемени

кызыктуу алып баруу чеберчилиги.

К.Каимов. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат.
«Анарбайдын көпүрөсү» (2 саат).

Аңгеменин күчү – социалдык жана ыймандык аспектинин жуурулушуп, бирин-бири толуктап келиши. Эл турмушунун, калк ынтымагынын, салт-ырасымдын көркөм чечмелениши. Карапайым адамдын образынын ачылышы. Көпүрө – символ. Аңгемедеги ыйман-ынсап проблемасы жана бүгүнкү күн.

Кошумча окуу үчүн. К.Каимов. «Кыш ыргактары».

А.Саспаев. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Татым туз», «Сарала ит» (2 саат).

Жазуучунун аңгемелериндеги турмуш көрүнүштөрүн ачып берүү ыктары: реалдуулук, майда деталдарды колдонуу, адамдын ички турмушуна, каармандардын психологиясына умтулуу. Аңгемелердеги көп түрдүүлүк: лирикалуулук, драмалуулук, трагедиялуулук, комикалуулук. Образ ачууда деталдардын мааниси. Символдук көрүнүштөр. Аңгемелердеги кыскалык.

Адабият теориясынан. Аңгеме жөнүндө түшүнүктү тереңдетүү.

Б.Сарногоев. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат.
«Бүркүттүн өлүмү» (1 саат)

Эне менен баланын сүйүүсүн бүркүттөр аркылуу берүү. Бүркүттүн жашоо үчүн, жан багуу үчүн күрөшү. Бүркүтчө өлүм. Ырдын нравалык, экологиялык тарбия берүү күчү.

Ө.Даникеев. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат.
«Кыздын сыры» повести (3 саат).

Повесттин идеялык-тематикалык багыты. Жаңы замандын жаштары, алардын жашоо образы, ой жүгүртүүлөрү, көз караштары. Өндүрүштүк жана ыймандык проблемалар. Чыгарманын композициялык курулушу. Повесттеги лиризм, пейзаждык сүрөттөөлөрдүн каармандын бейнесин ачуудагы ролу.

Адабият теориясынан. Повесть жөнүндө түшүнүктү тереңдетүү.

Кошумча окуу үчүн. Ө.Даникеев. «Көкөй кести».

Ш.Садыбакасов. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Ак боз ат» драмасы (3 саат).

Драмадагы көрсөтүлгөн турмуштун көп кырдуулугу, ага тарыхый окуялардын жана элдик уламыштын негиз кылынышы. Жоокерчилик замандын каары, адамдардын жашоо образы, психологиясы. Сырткы жана ички душмандар менен күрөш – драманын башкы конфликты. Ыймандуулук проблемасы жана анын айланасындагы талаштар. Бийлик үчүн күрөш. Аялдын образы. Ат – адамдын канаты. Драманын тил байлыгы, каармандардын диалогдук речи.

«Ак боз аттын» сахнадагы тарыхы.

К.Жусубалиев. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат.
«Кожожаш мерген» (повесттен үзүндү, 3 саат)

Чыгармадагы тумандын символикалык образы. Табият жана адам. Жашоо үчүн, жан багуу үчүн күрөш. Сур эчкинин жана Кожожаштын бейнелеринин ачылышы. Жазуучунун жекече тили жана стили.

К.Акматов. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Эки сап өмүр» (2 саат)

Жазуучунун чыгармасындагы жаш адамдын образы. Турмуштук окуяларды деталдар аркылуу сүрөттөө. Ички жан дүйнөнү, каармандардын психологиясын ачып берүү чеберчилиги.

Эгемендүүлүк мезгилиндеги кыргыз адабияты

Э.Эрматов. Өмүрү жана чыгармачылыгы тууралуу маалымат. «Саймалуу таш» ыр түрмөгү (2 саат).

Ырдын мазмуну, идеялары, көркөмдүк кооздугу, граждандуулугу,

философиялуулугу, Саймалуу таштын поэтикалык даңазасы.

Адабият теориясы боюнча V-IX класстарда алган билимдерди кайталоо жана жыйынтыктоо (1 саат).

СААТТАРДЫН ЖАЛПЫ БӨЛÜШТҮРҮЛÜШҮ

Чыгармаларды окуп үйрөнүү үчүн – 55 саат

Жазуу иштери үчүн – 9 саат

Чейректик кайталоолор үчүн – 3 саат

Жыйынтыктоочу кайталоо – 1 саат

Баары – 68 саат

КЛАССТАН ТЫШКАРКЫ ОКУУГА СУНУШ КЫЛЫНГАН ЧЫГАРМАЛАР

VII класс

«Олжобай менен Кишимжан».

М.Байжиев «Байыркы жомок».

С.Бөлөбалаев «Айдагы жезкемпир».

Т.Касымбеков «Көк жал».

К.Акматов «Эки сап өмүр»

Ш.Абдыраманов «Жашыл аалам».

В.Распутин «Эжейим».

М.Сервантес «Дон Кихот».

Н.Байтемиров «Акыркы ок».

К.Жантөшев «Эки жаш».

Ч.Айтматов «Балалыгым».

Ч.Айтматов «Чыңгызхандын ак булуту».

Т.Үмөталиев «Айсулуу».

О.Султанов «Чарчоонун жүзүнчү ыры».

Ж.Мамытов «Буурул түндүн жомогу».

Р.Рыскулов «Космостук манифест».

Т.Кожомбердиев «Апа».

К.Акматов «Мунабия».

А.Самов «Үч мээрим»

VIII класс

«Жаныш-Байыш».

«Карач, Көкүл».

Молдо Кылыч «Жинди суу», «Кыз-жигит».

Эсенаман «Аккан суу».

Коргол «Барпы ажыга ырдаганы», «Жеңижокко ырдаганы».

Калык «1916-жыл».

А.Жутакеев «Кайран эл».

Ч.Айтматов «Асма көпүрө», «Түнкү сугат».

А.Токтомушев «Ак мөөр».

Т.Абдумомунов «Карагул ботом».

Даникеев «Көкөй кести».

К.Акматов «Мезгил».

Ж.Абдыкалыков «Ак толкундар».

К.Жусупов «Атажурт».

Ш.Бейшеналиев «Болот калем».

К.Каимов «Ийри жыландар».

М.Гапаров «Күнөстүү арал».

Ш.Үмөталиев «Турмуш ашуусу».

Н.С.Лесков «Сологой».
А.П.Чехов «Каштанка».
Дж.Лондон «Ак азуу».
З.Сооронбаева «Чоочун киши».
А.Жакыпбек «Теңири Манас».

IX класс

К. Тыныстанов «Академия кечелери».
А. Токомбаев «Аңгемелер».
К. Баялинов «Курман жылга».
А.Токтомушев «Алтын тоо».
М. Элебаев «Малай артели».
А. Осмонов «Махабат» пьесасы, «Түп суусу», «Каркыра», «Ракмандын илими», «Жоготтум» лирикалары.
С. Эралиев «Жаңыл Мырзанын керээзи».
С. Жусуев «Курманжан датка».
Т. Абдумомунов «Ашырбай».
С. Өмүрбаев «Бороондуу күндөр».
О. Орозбаев «Кыл көпүрө».
А. Стамов «Жоортул», «Нөшөрдөн кийин».
М. Гапаров «Наташа Ростованын биринчи балы».
К. Жусубалиев «Кыш», «Гимн», «Улакчы», «Муздак дубалдар».
И. Мансуров «Ак Буту».
Т. Байзаков «Паризат».
Т. Адышова «Кылы үзүлгөн комузум».
С. Тургунбаев «Эки аска» (поэма).
К. Жусупов Карагайчылар».
Ө. Даникеев «Бакир».
К. Каимов «Атай».
Ж. Мавлянов «Турмуш».
О. Султанов «Сен жөнүндө поэма».
Ж. Садыков «Калча».
А. Жакшылыков «Мээрим».
К. Осмоналиев «Көчмөндөр кагылышы».
Б. Өмүралиев «Тагдырдын өгөй балдары».
М. Тойбаев «Жаңы келин».
М. Горький «Бала чак», «Коновалов».
К. Жантөшев «Каныбек» драмасы.
Муса Жалилдин, Назым Хикметтин ырлары (мугалимдин тандоосу боюнча).
М. Абылкасымова «Быйыл жаздын гүлдөрү көп».
К. Бобулов «Түштүк кызы», «Махабат ырлары».
Э.Турсунов «Ата Журт» романы.
К.Акматов «Архат».
А.Өмүрканов «Тушалган чагылган».

Окуу материалдарынын мазмундук тилке жана класстарга күтүлүүчү натыйжалар боюнча бөлүштүрүлүшү

Күтүлүүчү натыйжалар номерленген. Ар бир сан маалыматтык жүктөмгө ээ. Мисалы, 7.1.1.1. деген күтүлүүчү натыйжа биринчи цифрасы – класс, (7-класс), экинчи цифрасы- предметтик компетенттүүлүк, үчүнчү цифрасы мазмундук тилке (линия), акыркы цифрасы күтүлүүчү натыйжаны көрсөтөт.

№	Мазмундук линиялар	Окуу материалынын бөлүнүшү		
		7- класс	8- класс	9- класс
1. Окурмандык компетенттүүлүк				
1.	Автор (же автордук дүйнө, көркөм дүйнө) Теманын, көйгөйдүн жана идеянын өз ара мамилеси	Чыгармалардын адеп-ахлактык жана социалдык темалары; Чыгарманын идеясы	Жазуучунун чыгармачылыгында темалардын, мотивдердин өсүшү; чыгарманын негизги проблемасы; көркөм чыгарманын автору, каарманы жана баяндоочусу	Жазуучунун ахлак-адептүү идеалынын өзгөчөлүгү Эпикалык, драмалык жана лирикалык чыгармаларда автордук позицияны билдирүү ыкмалары
		7.1.1.1.Жазуучунун чыгармачылыгындагы мотив менен теманын өнүгүүсүнө көз алат;	8.1.1.1.Жазуучунун адеп-ахлактык идеалынын өзгөчөлүгүн көрө билет, тексттен аргументтерди келтире алат.	9.1.1.1.Түрдүү доорлордун акын-жазуучуларынын стилиндеги жана эстетикалык принциптериндеги жекечиликти жана жалпылыкты аныктай алат.
		7.1.1.2. Чыгарманын негизги көйгөйүн таба алат, өз тандоосун аргументтейт.	8.1.1.2.Түрдүү мезгилдин жана маданияттын жазуучуларынын жалпы көйгөйлөрдү чечүү өзгөчөлүктөрүн көрө алат;	9.1.1.2.Акын-жазуучулардын идеялык изденүүлөрүн салыштырат жана чыгармалардагы көйгөйлөрдү, аларды чечүүнүн жолдорундагы жана ыкмаларындагы жалпылыктар менен айырмачылыктарды салыштырат.
		7.1.1.3.Көркөм чыгарманын каарманын, авторун, аңгемечисинин айырмалайт.	8.1.1.3.Жазуучуга мүнөздүү стилди көркөм окуу аркылуу бере алат;	
2	Адабий каарман	Адабий каармандын образы, мүнөз	Адабий каармандын образы	Көркөм чыгармадагы образдар системасы Адабий тип жөнүндө түшүнүк
		7.1.2.4.Каармандардын мүнөзүн ачып берүүдөгү лейтмотив, диалог, монологдун ролун аныктайт жана аларды тексттен таба алат;	8.1.2.4.Көркөм образ, автор менен аңгемечинин образы, лирикалык каарман менен автордун образы сыяктуу түшүнүктөргө айырмалайт;	9.1.2.3.Образ жаратуудагы негизги көркөм ыкмаларды аныктайт;

		7.1.2.5. Автордун каарманга болгон мамилесин ачып берүүдөгү ыкмаларды тексттен бөлүп көрсөтө алат.	8.1.2.5.Образдар системасындагы каармандын ордун аныктайт;	9.1.2.4.Көркөм образдарды түрлөрдүн спецификасын (эпос, драма, лирика) эске алуу менен жаратуу ыкмаларын салыштырат
		7.1.2.6..Мүнөз, көркөм образ, лирикалык каарман деген түшүнүктөрдү түшүндүрө алат;	8.1.2.6. .Түрдүү жанрлардагы чыгармаларда мүнөз жаратуунун көркөм каражаттарын тексттен бөлүп көрсөтөт.	9.1.2.5.Каармандардын кылык-жоруктарынын себептерин жана мотивдерин байкап, айрым эпизоддорду анализдейт;
		7.1.2.7..Бир же бир нече тексттеги адабий каармандардын образдарын салыштырат.		9.1.2.6. Адабий образдар менен адабий типтердин окшоштуктарын жана айырмачылыктарын аныктайт;
		7.1.2.8. Каармандарга мүнөздөмө берет;		9.1.2.7.Көркөм образ жаратууда жазуучунун стилинин өзгөчөлүктөрүн аңдап билет жана бөлүп көрсөтөт;
3.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	Чыгарманын аталышынын негизиндеги окуялар; Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын айырмаланган өзгөчөлүгү	Негизги жана негизги эмес сюжеттик линиялар (сызыктар); Драмалык чыгармадагы сюжеттин элементтери (башталышы, өнүгүүсү, кульминация, аякталышы)	Сюжет жана фабула; Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын (эпикалык, драмалык, лирикалык) сюжетинин элементтери
		7.1.3.9.Чыгарманын аталышынын негизиндеи окуяларды божомолдойт;	8.1.3.7.Негизги жана негизги эмес сюжеттик линияларды (сызыктар) тексттен бөлүп көрсөтөт;	9.1.3.8.Сюжет жана фабула түшүнүктөрүн айырмалайт жана аларды чыгармада бөлүп көрсөтөт;
		7.1.3.10.Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын айырмаланган өзгөчөлүгүн табат жана комментарийлейт;	8.1.3.8..Драмалык чыгармадагы сюжеттин элементтерин (башталышы, өнүгүүсү, кульминация, аякталышы) табат жана өз пикирин аргументтер менен бекемдейт;	9.1.3.9.Ар түрдүү жанрдагы чыгармалардын (эпикалык, драмалык, лирикалык) сюжетинин элементтерин бөлүп көрсөтөт, салыштырат;

		7.1.3.11.Кыска жана тандалган айтып берүүдө сюжеттин мазмунун берет;	8.1.3.9.Сюжеттин логикасын көрө билет жана андан чыгарманын идеясын табат;	9.1.3.10.Сюжеттин өзгөчөлүктөрүн баалайт;
		7.1.3.12. Көркөм чыгарманын негизги көркөм сүрөт каражаттарын бөлүп көрсөтөт;	8.1.3.10.Композициянын элементтерин (көркөм деталдар, рамкага салуу) бөлүп көрсөтөт жана алардын чыгармадагы ролун аныктайт;	9.1.3.11.Чыгармадагы конфликтти анализдейт, конфликт окуя аркылуу ачыла турганын көрсөтөт;
		7.1.3.13.Ырдын ритмикалык сүрөтүнүн схемасын түзөт;	8.1.3.11.Драмалык чыгармалардын айырмачылыктарын түшүндүрөт;	9.1.3.12. Образдын композициясын түзүү жолун тексттен бөлүп көрсөтөт;
				9.1.3.13.Түрдүү жанрлардагы чыгармалардын композицияларын анализдейт;
				9.1.3.14. Көркөм окуу сынактарына катышат (монологдор, баяндоолор, ырлар);
4.	Көркөм сөз / көркөм ыкмалар	Көркөм сөз - айтылган сөзгө автордун мамилесин билдирүүчү каражат	Көркөм каражаттардын системасы	Көркөм каражаттар жана адабияттын өнүгүү тарыхы
			8.1.4.12.Көркөм чыгармада интонациянын маанисин билет, тексттен мисал келтире алат;	9.1.4.15.Образдар системасында же образ түзүүдө көркөм ыкмалардын ордун аныктайт;
			8.1.4.13.Чыгарманын кептик түзүлүшүн аныктайт;	9.1.4.16. Жазуучунун стилинин көркөм өзгөчөлүгүн аныктайт;
1. Эмоционалдык баалуулук компетенттүүлүгү				
1.	Автор (же автордук дүйнө, көркөм дүйнө) Теманын, көйгөйдүн жана идеянын өз ара мамилеси	7.2.1.14.Көркөм тексттеги каарманга жана окуяларга жазуучу бири-бирине карама-каршы келе турган бааларды бере турганын көрө алат;	8.2.1.14..Доордун контекстинде акын-жазуучулардын көркөм идеялык изденүүлөрүн баалайт;	9.2.1.17.Чыгарманын адептик, социалдык-тарыхый жана ахлак-адептүү-философиялык проблематикасын алып чыга алат;

		7.2.1.15.Түрдүү чыгармалардагы каармандарга карата автордун позициясынын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын бөлүп ажыратат.	8.2.1.15.Эпикалык, драмалык жана лирикалык чыгармалардагы автордун позициясын билдирүүчү ыкмаларды айырмалайт.	9.2.1.18.Чыгармага эстетикалык баа берет, аны аргументтейт.
		7.2.1.16.Жалпы жанрдын чегинде жазуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүн айырмалайт;	8.2.1.16..Эпикалык чыгарманы анын экранизациясы менен салыштырат жана автордук позициясын билдирүү аркылуу баалайт.	
			8.2.1.17.Автордун чыгармадагы көздөгөн идеясынан көркөм ишке ашууга караган ойлорунун кыймылын көрө алат;	
2	Адабий каарман		8.2.2.18.Чыгарманын проблематикасынын жана автордук позициянын башкы каармандардын образдары менен өз ара байланышына көз салат;	
3.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	7.2.3.17. Чыгармалардан диалогдорду жана монологдорду көркөм окуйт;		
4.	Көркөм сөз / көркөм ыкмалар			
3. Адабий чыгармачылык компетенттүүлүк				
1.	Автор (же автордук дүйнө, көркөм дүйнө) Теманын, көйгөйдүн жана идеянын өз ара мамилеси	7.3.1.18. Тамсил, ыр, кат, күндөлүк сыяктуу жазуу иштерин аткара алат	8.3.1.19.Тамсил, ыр, кат, күндөлүк сыяктуу жазуу иштерин аткара алат.	
			8.3.1.20.Чыгарманын аягын бүтүрө алат;	
2	Адабий каарман	7.3.2.19. Каарман жөнүндө ой жүгүртүүчү аңгеме (схема боюнча) түзөт;	8.3.2.21.Көркөм образдарды интерпретациялайт, өз позициясын аргументтейт;	9.3.2.19.Образдарды интерпретациялайт, өз позициясын коргоого аргументтерди келтирет;

		7.3.2.20. - каарман жөнүндө эркин эссе жазат;	8.3.2.22.Сүйүктүү каарман жөнүндө аргументтештирилген эссе жаза алат;	9.3.2.20.Образдарды, адабий типтерди салыштырып аргументтештирилген эссе жаза алат;
				9.3.2.21.Көркөм образдардын мисалында белгилүү бир көйгөйдү чечүүнү көрсөткөн презентация жасайт;
3.	Көркөм форма (сюжет, композиция, жанрлар)	7.3.3.21. Түрдүү жанрдагы чыгармалардын образ-символдорун, көркөм деталдарын, лейтмотивдерин комментарийлейт жана интерпретациялайт;	8.3.3.23..Белгилүү тема боюнча монолог түзөт;	9.3.3.22.Чыгармачылык иштерди жазганда белгилүү бир стилге келтирүү элементтерин кошуп, адабияттагы жанрдык формаларды колдонот. автордун образы боюнча ой жүгүртүү аңгемесин түзөт;
		7.3.3.22.Турмуштук таасирленүүлөрдүн негизинде аңгеме түзөт;		9.3.3.23.Лирикалык чегинүүлөрдүн ролун интерпретациялайт;
		7.3.3.23.Көркөм каражаттарды колдонуп өз көз карашын билдирген өз алдынча аңгеме / эссе жазат.		9.3.3. 24.Түрдүү жанрдагы чыгармалар боюнча спектаклдерди жазат;
				9.3.3. 25.Спектаклге же экрандаштырууга режиссёрдук комментарий жазат;
4.	Көркөм сөз / көркөм ыкмалар		8.3.4.24. Каармандардын сөзүн тексттен таап, анализдейт;	9.3.4. 26.Түрдүү жанрдагы дил баян (эссе, эскерүү, ыр ж.б.) жазат.
			8.3.4.25.Түрдүү жанрдагы дил баян (эссе, эскерүү, ыр ж.б.) жазат.	

III. ОКУУ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУ ФОРМАЛАРЫ

3.1. Кыргыз адабиятын окутуу процессин уюштуруу формалары

Адабиятты окутуунун кайсы гана этабында болбосун, чыгарманын көркөм образын, эстетикалык сулуулугун анын идеялык мазмуну менен бирдикте окутуп үйрөтүүгө көңүл буруу зарыл. Көркөм чыгарманы идеялык-тематикалык планда гана талдап, көркөм формасын унутта калтыруу – адабияттын образдык спецификасын унутуу деген сөз. Адабиятты окуп жатып, окуучу сөз даамын татсын, көркөм образдан рахат алсын, жазуучунун тилине тамшансын, сөз байлыгы өссүн, каармандар менен кошо толгонсун, күлсүн, ыйласын жана алар менен бирге азапка кабылсын, турмуштук татаал суроолорго жооп издесин, адабий табити тарбиялансын, эң негизгиси, руху арууланып, инсан катары өссүн, ошол өсүүдө окуган адабий чыгармасы көмөк көрсөтсүн. Бул үчүн окутуунун ийкемдүү формаларын, методдорун, каражаттарын, жаңы ыкмаларын колдонуу талап кылынат. Лекция, диспут, семинар, сабак-сахна, сабак-конференция, адабий викторина, сабак-тегерек үстөл сыяктуу жана башка салттык жана интерактивдүү формаларды, ыкма-жолдорду активдүү пайдалануу, окуучулардын өз алдынча иштешине, доклад, реферат, билдирүү, рецензия, аннотация, изложение жазышына көбүрөөк көңүл буруу жакшы натыйжаларды берет.

Сүрөткердин өмүрү менен чыгармачылыгы жөнүндөгү аңгеменин эмоционалдуулугун, таасирдүүлүгүн арттырып, мазмунун тереңдетүүдө, жазуучу жөнүндөгү эскерүүлөрдөн, өзүнүн афоризмдеринен, күндөлүгүнөн, жеке турмушундагы, коомдук ишмердигиндеги, чыгармачыл өнөрканасындагы элдик баалардан, сейрек сүрөттөр болсо, алардан пайдалануунун мааниси чоң. Айрым жерлерде жазуучулардын туулган, жашаган, эмгектенген жерлерине крайтаануу саякаттарын уюштуруу да жакшы натыйжа берет.

Окуучунун мамлекеттик тилде бай лексика менен сабаттуу сүйлөй жана жаза билиши адабиятты мектепте сабаттуу окутууга байланыштуу экенин эстен чыгарбоо керек.

«Манас», «Семетей», «Сейтек» эпосторун окутууда мугалим алардын мерчемдүү, түйүндүү, борбордук өзөк окуяларын негиз кылып алат. Калган окуяларына обзор берип, окуучуларга аларды өз алдынча окууга сунуш кылат. Эпосту майда-баратынан өйдө бүт үйрөнүү чакан окуу сааттарынын ичинде мүмкүн эмес.

Адабиятты окутуу методикасында методдор тууралуу түшүнүктөр ар дайым эволюциялык аракетте болуп, улам жаңы ойлор менен толукталып келгендиги маалым.

Эвристикалык (жарым-жартылай изилдөө) методу – текстти бир топ терең талдоого жол ачып, адабияттануунун материалдарын пайдаланат, б.а., адабий чыгарманы илимий-теориялык жактан таанып билүүгө жол ачылат. Проблеманы чечүүнүн ар кандай жолдору изделет. Булар көбүнчө эвристикалык аңгемелешүү аркылуу ишке ашат. Бул методду жарым-жартылай изденүүчүлүк деп да аташат. Тапкычтыкты, активдүүлүктү өнүктүрүүчү окутуунун методу катары мугалим менен окуучунун чыгармачылык иш аракетинде тапшырмаларды табуу жолун тездетет.

Эвристикалык методго төмөнкүдөй ыкмалар мүнөздүү:

1. Суроолордун логикалык жактан так коюлушу жана ошонун негизинде окуучулардын кандайдыр бир көрүнүштөрдү байкоолордон анализдөөгө, жеке мүнөздөгү жыйынтыктардан жалпылоолорго өтүшү.

2. Көркөм чыгарманын текстти, же сын макала, иллюстрациялык материалдар боюнча жалпы класс, же бир топ, же жеке берилген суроолордон турган тапшырмалардын системасын ылайыктуу жайгаштыруу.

3. Мугалим тарабынан проблеманын коюлушу же аны окуучулардын улантышы, диспут өткөрүү.

Методикалык ыкмалары – өз алдынча билим алууга шарт түзүүчү, текст боюнча тапшырмалардын ырааттуулугун жайгара билүүчү, проблема чыгара алуучу суроолордун логикалык системасын таба алуу.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү – көркөм чыгармалардан материалдарды ылгай алуу; текстти анализдөөнүн элементтери менен айтып берүү; эпизодду анализдөө; образ-каармандарды анализдөө; дилбаянга, докладга ж.б. иштерге план түзүү; проблеманы көтөрө билүү.

Изилдөөчүлүк методу – кыргыз адабияты предметине чыгармаларды өз алдынча талдоо жүргүзүүчү ишмердүүлүк. Мында окуучулар жеке жана топтук изилдөө жүргүзүү менен чыгарманын идеялык-эстетикалык кунарын ачып билип, турмуш жана өз жашоосу менен салыштырып, көркөм табитин көтөрөт. Бул жагынан ал эвристикалык методго жакын болгону менен мында эвристикалык методдон үйрөнгөн чыгармаларды талдоо жана аларга баа берүү инструментарийлерин анадан ары иштетип, бир топ татаал проблемаларды окуучулар өз алдынча чече баштайт.

Методикалык ыкмалары – изилдөөчүлүк милдет тагылган проблемалык суроолорду коюу.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү – көркөм чыгарманын бөлүктөрүн же бүт баарын өз алдынча талдоо, салыштыруу, баа берүү. Мугалим окуучуларга багыт жана кеңеш гана берет да, өзү пассивдүү байкоочу катары сыртта турат, изилдөөнү жана иликтөөнү окуучу же окуучулар тобу жүргүзөт. Мында ар кандай эссе, дилбаян, доклад жазууга, адабияттаануу, эстетика багытындагы эмгектерди пайдаланууга өзгөчө көңүл бурулат да, окуучулардын ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө шарт түзүлөт.

Репродуктивдүү методдо окуучулар билимди даяр түрдө алат, мисалы, алар мугалимдин лекциясынан, баяндоосунан, окуулуктардан, окуу колдонмолорунан, адабияттаануу багытындагы китептерден предметке байланыштуу маалыматтарды алат. Бирок бул ошол материалдарды ошол бойдон «мээсине көчүрүп алат» дегендик эмес, механикалык кабылдоодон аң-сезимдүү кабыл алууга өтөт дегендик. Даяр материалды бала өз даярдыгына жараша иштеп чыгып, жалпылап, жыйынтыктап, мурда алган билими менен толуктап турат.

Методикалык ыкмалар – мугалимдин баяндоосу; мугалимдин лекциясы; обзордук лекциялар; окуу китеби жана окуу куралдары боюнча тапшырмаларды берүү.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү – мугалимдин лекциясынын планын түзүү жана конспектилөө; план коюу; окулган материалдарды конспектилөө жана тезис жазуу; синхрондук таблицаларды аткаруу; мугалимдин лекциясы, окуу китеби, окуу колдонмолору боюнча оозеки жоопторду даярдоо; тема же проблема боюнча жалпылоочу багыттагы дилбаяндарды, докладдарды даярдоо.

Долбоорлоо методу. Соңку кылымда азыркы педагогикада долбоорлоо (проект) методу деген түшүнүк пайда болду. Долбоорлоо методу окуучулардын жамаатташып иштөөсүнө жана алардын чыгармачылык активдүүлүгүн, ой жүгүртүүсүн, тапкычтыгын өстүрүүгө багытталган ишмердүүлүк. Мугалим менен окуучу кызматташып, ар кандай илимий билимдердин табылгаларын пайдаланып жаңы нерселерди издеп, аларды долдоорлойт. Методдо бала билген билимди дагы байытып, дагы өркүндөтүп гана калбай, аны иш жүзүндө колдоно баштайт.

Биринчи этап – уюштуруу этабында топтор жана алардын кызыгуу чөйрөсү аныкталат.

Экинчи этап – болочок долбоорду тандоо жана башкы идеяларын талкуулоо этабы болот да, анда долбоорду эмне үчүн түзөбүз жана андан кандай натыйжаларды алабыз дегендей максат-милдеттер белгиленет, тема дагы так аныкталып, план түзүлөт.

Кийинки – долбоордун курамын аныктоо, топторго милдеттерди бөлүштүрүү жана керектүү материалдарды тандоо этабында жалпы жөнөкөй план жазылат (ал кийин кеңири багытта түзүлүүгө тийиш), тема боюнча топтун жана окуучулардын кызыгууларына жараша тарыхый, археологиялык, крайтаануу, искусство чыгармалары, иллюстрациялар тандалат.

IV. БААЛОО

Окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн баалоонун критерийлери

Баалоо окуучулардын окуу жетишкендиктеринин предметтик стандарттын мазмунуна дал келишин аныктоо максатында жүргүзүлөт. Инсанга багытталган окутуунун практикасында окуучулардын окуу жетишкендиктерин текшерүүнүн төмөнкү стратегиялары көбүрөөк жайылтылган: 1) окуучунун баштапкы жана аякталыштагы жыйынтыктарынын дал келиши, б.а. окуучунун жеке өсүшүнүн динамикасы; 2) окуучу жасаган иштин критерийлер менен дал келиши.

Төмөнкүлөр бааланат:

- сабак учурундагы окуучулардын иши;
- окуучулардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасы;
- портфолионун чыгармачылык презентациясы.

Тапшырмаларды топторго бөлүштүрүү төмөндөгүлөрдү эске алуу менен өткөрүлөт:

- берилген тапшырмаларды чечүүнүн ар түрдүү деңгээлдегитатаалдыгын;
- окуучулардын тапшырмаларды чечүүнүн ар түрдүү деңгээлдеги өз алдынчалыгын.

1-топтогу тапшырмалар – текст боюнча жалпы багыт алуу, ачык берилген маалыматты колдонуу (тексттеги маалыматтын негизги темасын жана идеясын түшүнүү, тексттеги айтылгандар боюнча жалпы түшүнүк).

2-топтогу тапшырмалар – текстти терең түшүнүү, маалыматты интерпретациялоо жана өзгөртүп түзүү, анализдөө, текстте ачык эмес берилген маалыматты жалпылоо жана интерпретациялоо, текстте түз айтылбаган байланыштарды орнотуу, бир топ татаал жыйынтыктарды жана баалоочу ойлорду айтуу.

3-топтогу тапшырмалар – маалыматты окуу-практикалык тапшырмаларда колдонуу жана өз тексттерин түзүү, карама-каршы жана талаш маалыматты табуу, алынган маалымдоо боюнча баалоочу пикирин жана өз көз карашын айтуу.

Төмөнкү таблицада предметтик стандарттардын жетишкендиктерин таап көрсөтүүгө багытталган тапшырмалардын түрлөрүнүн варианты жана бул же тигил тапшырмалар үчүн баанын оордугун болжолдуу бөлүштүрүү сунушталган.

Окуучулардын компетенттүүлүгүн баалоо үчүн тапшырмалардын түрлөрү

№	Окуучулардын компетенттүүлүгүн баалоочу тапшырмалардын түрлөрү	Баанын оордугун болжолдуу бөлүштүрүү	Тапшырмалардын топтор менен дал келиши
1.	Айтып берүүнүн түрлөрү	10%	1
2.	Окуучулардын текстке карата суроо берүүсү. Суроолорго жооп берүүсү	10%	1,2,3
3.	Чыгармалардын, образдардын, темалардын, эпизоддордун анализи	20%	
4.	Жазуу иштери (иштердин мазмунуна багыт алуу, окуучулардын рефлексиясынын негизинде кыргыз тили сабактары менен байланышы): Эркин эссе. Аргументтештирилген эссе. Түрдүү жанрларда дил баян (эссе, жомок, тамсил, ыр, аңгеме).	15%	2,3
5.	Көркөм окуу. Сахналаштыруу.	10%	3

	Иллюстрациялоо, жабыштырып жасоо, аппликация жана башкалар.		
6.	Адабий темалар боюнча чыгармачылык долбоор. Комплекстүү долбоор (сүрөт колдонуу менен чоң эмес изилдөө, музыка, информатика).	20%	2,3
7.	Чыгармачыл презентация	15%	2,3

Эскертүү:

Иштердин саны жана баалардын оордугу боюнча бөлүштүрүү класстан-класска компетенттүүлүгүнүн өсүү динамикасын эске алуу менен ишке ашырылат. Класстарга бөлүштүрүүгө ылайык баалоо үчүн жалпы багыт болуп төмөнкүлөр эсептелет:

- жумуштун көлөмү
- кабыл алуу менен түшүнүүнүн тереңдиги
- өз алдынчалыктын деңгээли (демилгелөө, тандоо, интерпретациялоо)
- чыгармачылык ыкма
- айтканын аргументтештирүүсү, текстке таяныч

Окуучулардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасын баалоо критерийлери ар бир тапшырмага жана иштин түрлөрүнө карата түзүлөт.

- **Предметти өздөштүрүүнүн деңгээли**
- Предметти өздөштүрүүнүн деңгээлдерин бөлүштүрүү үчүн негиз адабий чыгарманы кабыл алуу сапатына багытталган. Окуучулардын адабий чыгарманы кабыл алуусунун сапаты окурмандын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын анализдөөнүн негизинде түзүлөт. Кабыл алуунун сапаты деп окурмандын каармандар жана чыгарманын автору менен кошо башынан кечируү, эмоциялардын динамикасын көрүү, жазуучу жараткан турмуш картинасын элестетүүнү кайра түзүү, каармандардын кылган жоруктарынын түп натыйжасы, мотивдери тууралуу ой жүгүртүү, чыгарманын каармандарын баалоо,
- автордун позициясын аныктоо, чыгарманын идеясын өздөштүрүү, б.а. автор койгон көйгөйдү өз жан дүйнөсүнөн баалап, сыңдоо жөндөмдүүлүгүн түшүнөбүз. Чыгарманы толук түрдө кабыл алуу окуучунун адабий өнүгүүсүнүн жогорку деңгээли жөнүндө кабарлайт.
- Окуучунун окурмандык сезимдеринин активдүүлүгүн, кайра жаратуучу жана чыгармачыл элестетүүсүн, көз алдыга элестетүүсүнүн конкреттүүлүгүн
- жана көркөм жалпылоого сиңүү деңгээлин, окуунун, окурмандык баасынын жана ориентир алуусунун үстөмдүк кылуучу мотивдерин эске алып, окуучунун кабыл алуусунун үч деңгээлин бөлүп көрсөтүүгө болот:
- сюжеттүү окуялуу (төмөн) деңгээл образдуу-аналитикалык (орто) деңгээл идеялык-эстетикалык (жогорку) деңгээл

Баалоонун негизги принциптери:

Окуучуларды баалоодо мугалим – объективдүүлүк, негиздүүлүк, системалуулук, бирдиктүү талап, ар тараптуулук, жекелик мүнөздөгү принциптерди жетекчиликке алышы зарыл.

- **Объективдүү** баа субъективдүү жана жаңылыш ойду жокко чыгарат. Объективдүүлүк көп фактордон көз каранды. Алардын ичинен эң маанилүүсү окуунун максатынын диагноздуулугу, баанын мазмуну менен объектти тандоонун негизделиши, талдоо, жыйынтыктарды баалоо методдору менен камсыздалышы. Объективдүүлүк төмөнкүлөрдөн турат:
- билим берүү системасынын көсөткүчтөрү менен критерийлерин аныктайт; илимий негизделген баалоо каражаттарынын мазмуну (суроолор менен тапшырмалар, тесттер, анкета, сурамжылоо);
- ар түрдүү баалоо процедураларынын (байкоо, өлчөө, анкета алуу, суроо-жооп) туура келүүчүлүгү;
- талапка жооп берген критерийлер аркылуу системадагы компоненттердин абалын

баалоо.

- Өзгөчө белгилеп кетүүчү нерсе баанын чындыгынын объективдүүлүгү баалоону аткаруучу мугалимдерден, баа каражаттарынан жана методдордон көз карандысыздыгы.
- **Негиздүүлүк.** Коюлган баа сөзсүз аргументи менен болушу керек. Ошол эле учурда, аргумент мазмундуу мүнөздөлүп жана мазмун формасы менен окуучунун аткарган ишине, баанын критерийлеринин талабына жооп берүүсү керек. Бааны негиздөөдө мугалим окуу материалынын көлөмүн, деңгээлин жана берилген тапшырманын аткарылган сапатына көңүл буруусу керек. Мугалим бааны аргументтегенде төмөндөгүлөрдү бөлүп көрсөтүшү керек:
- окуучунун анализ бере билүү билгичтиги; себеп-натыйжалык байланыштын орнотулушу; ой-жүгүртүүнү маалымдоосу;
- өзүнүн көз карашын далилдөөсү;
- ар кандай шартта алган билимин колдоно билүүсү;
- окуу материалын жалпылоо менен негизгисин белгилеп көрсөтө билүүсү.

Системалуулук принциби билим берүү процессинин баштапкы этабынан акырына чейин баа ишмердүүлүгү аткарылат. Системалуу баалоого билим берүү системасынын бардык компоненттери дуушар болот. Контролдоо менен баалоону системаны туруктуу текшерген жыштыкта өткөрүү керек. Баалоонун системалуулук принциби комплекстүү ыкма аркылуу аткарылып, ар кандай формалар, методдор жана баа каражаттары тыгыз байланышта бирдиктүү максатта башкарылат.

Бирдиктүү талап. Көпчүлүк учурларда кээ бирокуучуларга жеңил суроолор берилсе, кээ бирөөлөргө узак жоопту талап кылган тапшырмалар берилет. Ал эми окуучулардын билими бирдей балл менен бааланат. Бардык окуучуларга бирдей талап коюлушу керек. Баалоодо бирдиктүү программалык талаптар коюлушу керек, билимди баалоодо бирдей критерий болууга тийиш. Окуучулар кандай билимди кандай көлөмдө өздөштүрүшү керек экендигин билүүсү керек.

Ар тараптуулук принциби. Баалоо окуучулардын ээ болгон билимдерин аныктоону, жана ошондой эле билгичтик менен көндүмдөрдү калыптандыруунун даражасын аныктоону шарттайт, алар ар тараптуулук принцибинин мазмунун түзүшөт. Мугалим ар тараптуу өнүгүү принцибин жетекчиликке алуу менен төмөндөгүлөрдү эске алуусу керек:

- өздөштүрүлгөн материал боюнча билимдин көлөмүн (окуу объектилери жана билимдин элементтери, түшүнүк, мыйзамдар, идеялар ж.б.);
- өздөштүрүлгөн билимдин деңгээли, билимди текшерүү, стандарттык эмес шартта билимди колдонуу;
- билимдин сапаты (толуктугу, бекемдиги, тереңдиги, ийилчектиги ж.б.).

Жекелик принциби. Баа жекелик мүнөздү да алып жүрөт. Оозеки же фронталдык суроо-жоопто, дил баян жазганда же жат жазуу жазганда, экзамен же зачетто дайыма өзгөчөлөнгөн билими билинип турат. Ошондуктан, баалоо процесси ар бир окуучунун билиминин деңгээлин билгенден кийин жүргүзүлүүгө тийиш. Жекелик принциби төмөндөгүлөрдү аныктоону талап кылат:

- окуу материалы боюнча окуучу эмнелерди билет; окуучунун билим деңгээли кандай;
- окутуу процессинде окуучу эмнени үйрөнө алган жок; жетишпегенин себеби кайсы;
- билими боюнча жетишпегендигин жоюу үчүн эмне кылуу керек.
- Ошондуктан, бул принциптин маңызы ар бир окуучунун өгөчөлүгүн жакындан билүү болуп саналат.